

LA CASA LLOTJA DE MAR DE BARCELONA: REVISIÓ DEL SEU PROCÉS CONSTRUCTIU A TRAVÉS DE LA DOCUMENTACIÓ (SEGLES XIV-XVI)

0 M. CARMÉ DOMÍNGUEZ RODÉS, SÍLVIA CAÑELLAS I MARTÍNEZ
UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Casa Llotja de Mar de Barcelona, llotja dels mercaders de la ciutat i seu del Consolat de Mar, fou un dels edificis més emblemàtics del municipi i, de ben segur, model a seguir per construccions tipològicament similars a d'altres poblacions de la Corona d'Aragó. Malauradament, i a diferència d'altres llotges medievals, la insuficient conservació de l'edifici, iniciat al segle XIV, no permet copsar la magnitud del seu aspecte artístic i són molts els interrogants que ens plantegem, encara avui, sobre el seu procés constructiu. Les restes conservades, que es limiten a l'estructura interior del gran Saló i del seu pis alt, tot i ésser prou significatives per constatar l'esplendor d'aquest edifici, no són suficients per abastar la complexitat del conjunt edificat i la magnitud del seu aspecte artístic.

La participació dels diferents poders de l'època (monarquia, municipi, mercaders) en l'aixecament de l'edifici i els problemes soferts per la institució del Consolat (sobretot a partir del segle XVII) han accentuat la desaparició de molts documents i la dispersió d'altres. Tot això ha dificultat l'anàlisi del conjunt. Els diferents autors que han tocat el tema es basen en dades puntuals no sempre prou concretes i, per tant, falta un estudi exhaustiu sobre el tema.

Les nombroses incògnites que podem resseguir en la bibliografia comencen ja des dels seus orígens. La intenció de construir una llotja com a lloc de reunió dels mercaders data de l'any 1339, quan s'adquireixen a la família Montcada unes cases situades a prop de la platja i el rei Pere II concedeix al municipi el privilegi del dret sobre les mercaderies per finançar la seva fàbrica.¹ D'aquesta primitiva llotja, probablement oberta, poca cosa en sabem. Sembla que, amb anterioritat, una altra llotja oberta podria haver

1. Antonio de CAPMANY I DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la Ciudad de Barcelona*, v. II, primera part, Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1962, p. 216-217, doc. núm. 143 (Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], r. 866, f. 49v.) i 144 (ACA, r. 866, f. 50), i Biblioteca de Catalunya (BC), *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 195, Luis RUFET, *Repertori, 1601-1639*, f. 13v., 21v. i 25v.

estat ubicada a prop de l'antiga església de Sant Antoni.² La majoria d'autors coincideix a assenyalar que una nova llotja situada a la ribera del mar, començada vers l'any 1352 per Pere Llobet, restà inacabada vers l'any 1357,³ tot i que ja n'estaven traçades les parets,⁴ i que no fou fins a l'any 1382, moment en què es tragueren les forques properes al mar, quan es reprengueren o iniciaren de nou les obres de la llotja definitiva.⁵

D'aquesta nova etapa constructiva, impulsada per un nou privilegi de Pere IV atorgat l'any 1380,⁶ tampoc no sabem gaire cosa. Coneixem qui dirigí les obres perquè el seu nom, Pere Arvey, és esmentat en un document del 1386 que tracta del peritatge de la nau de la seu de Girona.⁷ A part d'aquesta notícia, una anotació feta per Bruniquer, en el sentit que l'obra cessà el 5 de juliol de l'any 1392, ha estat suficient per a pensar que fou en aquest moment quan conclogueren definitivament les obres.⁸ De fet, sis anys més tard, una Reial Provisió del rei Martí ordenava que es destinessin certes sumes per a les despeses de l'obra de la Llotja. Aquest document, datat el 3 de desembre de 1398, és també interessant pel fet d'esmentar Pere Sabadia com a «*operario Logie mercatorum Barchinone*».⁹

2. Guillem FORTEZA, «El cicle arquitectònic de les nostres llotges medievals», a Miquel SEGUÍ AZNAR (ed.), *Estudis sobre arquitectura i urbanisme*, v. II, Barcelona: Publicaciones de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 85.

3. J. M. MADURELL I MARIMON, «Pere el Cerimoniós i les obres públiques», *Analecta Sacra Tarraconensia*, v. XI, p. 371-393 [*Miscel·lània Finke d'Història i Cultura Catalana* (extracte)], Barcelona, 1935, p. 377, n. 34]. El 26-X-1357, es féu una liquidació de comptes per «*l'obra de la lotge nova qui és començada en la Ribera de la Mar de la dita ciutat*». També [Esteve Gilabert] BRUNICHER, *Rúbriques de... Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la Ciutat de Barcelona*, 5 v. (ed. Francesc CARRERAS, Bartomeu GUAÑYALONS), Barcelona: Arxiu Municipal de la Ciutat de Barcelona, 1912-1916 (Col·lecció de Documents Històrics Inèdits), v. IV, p. 6.

4. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consell de Cent I-19, *Llibre del Consell, 1354-1359*, f. 115 (es prohibeix de fer foc dintre de les parets de la «*Lotge nova de mar*»).

5. CAPMANY (vegeu n. 1), v. II, p. 324-325, doc. núm. 217. BRUNICHER (vegeu n. 3), v. IV, p. 6, apunta el 1383 com l'any d'edificació de la Llotja.

6. CAPMANY (vegeu n. 1), v. II, p. 314-316, doc. núm. 211.

7. E. SERRA I RAFOLS, «La Nau de la Seu de Girona», a *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, Barcelona, 1947-1951, v. I, p. 198-204. Arxiu Històric de Girona (AHG), Pere PONT, *Notaria I*, sign. 229.

8. BRUNICHER (vegeu n. 3), v. IV, p. 6. És probable que es tracti tan sols d'una liquidació de comptes amb motiu de la renovació dels dos mercaders nomenats per la Ciutat com a procuradors de l'obra.

9. CAPMANY (vegeu n. 1), v. II, p. 393-394, doc. núm. 267 (ACA, reg. 2.171, f. 43).

Els primers documents inèdits que presentem demostren que la construcció s'allargà encara alguns anys més, probablement fins a l'any 1403.¹⁰

Com hem comentat abans, el fons documental de l'Arxiu del Consolat de Mar es troba actualment molt dispers. Bàsicament està repartit entre la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. A part d'aquesta documentació institucional, hi ha també documentació relacionada amb la construcció de la Llotja a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.

És precisament en aquest darrer arxiu on s'ha localitzat el document d'obra més antic.¹¹ Datat el 30 de març de 1398, recull el pagament al rajoler Demenci Sanxo per part de l'administrador de l'obra de la Llotja de Mar de Barcelona, Dalmaci Çacarrera, de «*centum et duos solidos barchinonensis [...] per mille lateribus, sive raioles, et viginti octo quinteris calcis [...] ad opus paymenti facti in parte completa cuperte inferioris et reparationis necessarie in aliis Lotgie superdicti*». Actuen com a testimonis del pagament els mercaders de Barcelona Guillem Pere de Costabella i Romeu de Gallines. La notícia és interessant per diferents motius: constata que el Saló de Contractacions no era en aquest moment encara acabat, potser ni tan sols cobert del tot, i es tracta de l'únic document localitzat que al·ludeix a la construcció de dos pisos superposats. De fet, no fou fins a l'any 1973 quan es va descobrir de nou el pis superior del gran Saló, anomenat Saló dels Cònsols i que, pel que hem pogut entreveure en la posterior documentació analitzada, acomplí bàsicament la funció de golfes o magatzem.¹² Amb tota probabilitat, la conclusió del gran Saló hagué d'esperar encara alguns anys, perquè, tot i que l'any 1401 s'instal·là en el seu interior la Taula de Canvi de la Ciutat,¹³ veurem en els propers documents analitzats que aquell mateix any els cònsols es reunien a l'hort de la Llotja.

10. Alexandre CIRICI, Jordi GUMÍ CARDONA, *L'art gòtic català. L'arquitectura als segles XIII i XIV*, Barcelona: Edicions 62, 1974, p. 80, apunta com a probable conclusió de les obres l'any 1404, bé que no queda clar que basi la seva afirmació en la documentació.

11. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Guillem DONADEU, *Liber notarum, 1398-1399*, f. 31v. i 32r.

12. Almenys en l'època que ens ocupa fou aquesta la seva funció. Alguns documents parlen de pujar les posts que s'han utilitzat per a bastides «*dalt de la Llotja*».

13. *Dietari del Antich Consell Barceloní*, Barcelona: Arxiu Municipal de la Ciutat de Barcelona, 1892 (Col·lecció de Documents Històrics Inèdits), v. I (1390-1446), p. 87, 20 gener 1401. La Taula s'ubicà en la part del Saló més propera a l'hort, a la dreta del seu portal d'accés.

Com dèiem, de l'any 1401 daten diferents documents al·lusius al tancament de l'hort de la Llotja, per tal de poder celebrar en el seu interior les reunions dels cònsols defenedors, així com a diferent material per a la instal·lació de l'Escrivania del Consell en aquest indret.¹⁴ Suposem, per les dates en què es produeixen aquestes notícies –des del mes de juny al de setembre–, que la ubicació a l'hort devia ser provisional aprofitant que el temps els permetia de reunir-se en un lloc obert. El primer d'aquests documents és ben explícit quant a la intenció dels cònsols: «*Ítem, a XXIII de juny [1401], pagui a-n Pere Alamany, fuster, per l clau que féu a la porta de l'ort de la Lotge, la qual deu tenir en Pasqual de Torramutxa, porter dels defenedors, per obrir e tancar en lo dit ort en lo qual los dits defenedors han determenat de tenir lurs consells*».¹⁵ Uns altres dos documents parlen de la instal·lació, al mateix hort, del cancell, denominació del clos de reunió del Consell que posteriorment trobem a l'interior del Saló.¹⁶ Del mateix any data també el document de l'encàrrec del drap per cobrir la taula de l'Escrivania.¹⁷ La següent notícia sobre aquest cancell la trobem tres anys després, quan es decidí tancar el seu reixat per tal que no hi entressin els gats.¹⁸ Quant a les obres del Saló, aquestes devien acabar-se probable-

14. L'any 1399 el mestre de cases Pere de Talavera havia fet el portal que comunicava l'hort amb la plaça de l'Encant: «[...] *pro precio unius portalis versus plateam de l'Encant orti quod de novo fit ad latus Lotgie \predicte/ quodque portale per me fieri et operari facistis \ad opus/ dicti orti*» (AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Llibre comú*, 1399, f. 22v., 22 novembre 1399). Document esmentat per Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* (Barcelona: Ayuntamiento), v. VII (1949), VIII (1950) i X (1952), p. 98, r. 45.

15. AHCB, Consolat de Mar IV-10, *Llibre de rebudes i dates*, 1401-1407, f. 33r.

16. «*Ítem, a III d'agost [1401], pagui a-n Johan Barral, farrer, per froncices e tanchadures e spigues de ferre que féu en lo cancell dels defenedors, qui és en l'ort de la Lotge*» (AHCB, Consolat de Mar IV-10, *Llibre de rebudes i dates*, 1401-1407, f. 35v.) i «*Ítem pagui a-n Johan Janer, fuster, per avinença feta entre los honrats defenedors e ell per lo cancell que féu en l'ort de la Lotge ab lo taulell e àr/quibanch e banchs e porta a l finestra per servei de lur ofici e scrivania e de lur Consell*» (AHCB, Consolat de Mar IV-10, *Llibre de rebudes i dates*, 1401-1407, f. 36v., 27 setembre 1401).

17. «*Ítem, a VI de juliol [1401], pagui a-n Pere Domènech, mestre de draps de senyal, per un drap que féu a la taula de la scrivania dels defenedors ab senyals del pariatge entorn del dit drap*» (AHCB, Consolat de Mar IV-10, *Llibre de rebudes i dates*, 1401-1407, f. 33v.).

18. «*Ítem a XX del dit mes d'octubre [1404], pagui a-n Johan Janer, fuster, per cloure lo reixat del cancell de l'ort de la Lotge per gats que li entraven e hi feyen gutzures, en què entraren III posts de Solsona*» (AHCB, Consolat de Mar IV-10, *Llibre de rebudes i dates*, 1401-1407, f. 18v.; nova foliació al final del llibre).

ment a l'entorn de l'estiu de l'any 1403, ja que el mes de febrer del 1405 trobem un pagament pel manteniment del Saló corresponent a un any i mig de feina.¹⁹

Deixarem ara momentàniament la construcció del gran Saló i ens centrarem en una altra part important del conjunt de la Casa Llotja de Mar. Els documents que analitzem a continuació parlen de la construcció del porxo o pòrtic de la Llotja, adossat al Saló per la banda de mar, del qual les dades documentals de què disposem són també parcials i confuses.²⁰ Com a exemple d'això, cal dir que ni tan sols podem assegurar que els documents que esmentarem parlin efectivament d'aquest pòrtic, ja que en tots ells s'al·ludeix al «*portici*» que es construeix «*prope Lotgia maris*», la qual cosa ens ha portat a sospitar que es pogués tractar de la construcció de l'edifici destinat a recaptar el dret de la bolla, posteriorment anomenat del General. No sabem si hi ha la possibilitat que el finançament d'aquesta obra hagués pogut recaure en la institució del Consolat de Mar en detriment de la Generalitat, però el fet que la seva construcció s'iniciï el 1414 –la concessió del privilegi de recaptar els impostos anomenats generalitats data del 1413– ens aventura a llançar aquesta hipòtesi. En qualsevol cas, parlem d'una nombrosa sèrie de documents, ja apuntats per Madurell (1948), datats entre els mesos de febrer i desembre del 1414, que recullen diverses èpoques sobre els materials aportats per a la realització d'aquest pòrtic.²¹

La primera d'aquestes èpoques, datada el 2 de juny de 1414 i que transcrivim íntegrament, es refereix a l'adquisició de cabassos i altres recipients per al transport del material de construcció a l'indret on s'està construint el pòrtic.²² El mateix dia, figura una altra època en la qual es parla del portal

19. «*Item, a VI de febrer del dit any [1405], per albarà de manament dels honorables cònsols, doni a-n Domingo de Torramutxa, misatge lur, per salari a ell degut de 1 any e mig per escombrar la Lotge e tenir en condret aquella e tancar e obrir les portes a raó de XX florins l'any*» (AHCB, Consolat de Mar IV-10, *Llibre de rebudes i dates, 1401-1407*, f. 21r.; nova foliació al final del llibre).

20. Com a restes conservades podem parlar tan sols d'un dels seus pilars i de les dues finestres que s'obrien al pòrtic des del Saló.

21. José María Madurell Marimón, «Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* (Barcelona: Colegio Notarial de Barcelona), I (1948), p. 141 i n. 43. Tan sols transcriu una frase d'un dels documents. Els data entre els mesos de juny a octubre de 1414.

22. «*Sit omnibus notum quod ego, Ferrerona, uxor Arnaldi Ça Illa, mercatoris, quondam, civis Barchinone, confiteor vobis, venerabili Nichalio Ferrer, defensori artis mercan-*

que es construeix de nou a la paret d'aquest pòrtic i que podria referir-se al portal que donaria accés al Saló de Contractacions.²³ Per altres èpoques podem saber que la pedra per a la construcció del pòrtic provenia de Montjuïc²⁴ i que aquest disposava almenys de dos portals.²⁵ També sabem que es construïren diverses finestres²⁶ i que s'hi col·locaren reixes de ferro.²⁷ La resta de documents es refereix als mateixos materials ja descrits i a d'altres,

*tibus receptorique et distributori peccuniarum iuris, quod colliger et levater in Lotgie maris dicte civitatis pro defensorem utilitat dicte artis mercantibus quod de licentia et mandato honorabilium Anthoni Bussot et Guillermi Calons, nunc Consulum maris dicte civitatis, solvisti in quatuor libras, sex solidos et sex denarios barchinonenses pro \causis in ferre...ers, videlicet/ novem dotzenes et media de cabaços emptis a me ad opus operis portici quod nunc cantavater et construi debet prope Lotgia maris civitatis predicta pro defensionem utilitate dicte artis mercantibus. Item,/ tres libras, duos solidos et quatuor denarios dicte monete pro duabus dotzenes et octo peciis de tonyelis octo solidos; item, una libras, quinque solidos; item, pro decem cabaços magins decem solidos. Et per una garbella, unum solidos dicte monete que omnia empta fuerunt a me pro necessitate dicti operis quorum predicta summa a tengut dictarum quatuor librarum, sex solidorum et sex dinariorum predictorum» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 2 juny 1414).*

23. «Sit omnibus notum quod ego, Bernardus Maior, faber civis Barchinone..., solvisti michi... pro duobus golfis grandes ferri \de paredar/, cum eorum femellis per me fecis et emptis a me ad rationem decem denarium pro qualibet libra, que sunt ponderis centum quadraginta septem librarum ad pensium Barchinone, et servente debent in portali quod nunc de nove construit in pariete portici quod fieri et construi debet prope \dictam/ Lotgia maris dicte civitatis» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 2 juny 1414).

24. «Pro septem carretades lapidum quas analia mea traxerunt de Monte judaico ad latum ubi prope dictam Lotgia debet construi quonddam porticum ad utilitate dicte artis mercantilis ad opus portalis quod in eadem portiche fieri debet» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 9 juny 1414).

25. «Quequidem duadecim carretades lapidum servire debent in duabus portalibus fieri ordinatis in dicto portico in parietibus emptem» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 23 juny 1414), o «Quequidem lapides servire debent in voltis duorum portalum construidorum in dicto portico» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 16 agost 1414).

26. «Pro triginta tribus saumetis lapidum somadalum emptis me, ad opus fenestrarum portici superdicti» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 18 agost 1414).

27. «Pro duabus rexis finestralibus ferri que servire debent in duabus fenestris que sunt de [...] fenestrarum que debent [...] in portico» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de*

com ara calç, sorra i diversos tipus de fusta per a la construcció de parets, voltes i portals.²⁸ La quasi totalitat de les èpoques estan signades per fusters, traginers, rajolers, molers, ferrers o pedrers. Tan sols una d'elles correspon a un mestre de cases, Berenguer Semunta, que apareix en altres èpoques com a «*fractor lapidum*» i que no sabem si pot tractar-se del mestre major de l'obra.²⁹

Quatre anys més tard, trobem la següent anotació, en aquest cas relacionada amb la que podia ser la teulada del pòrtic de mar: «*Ítem, a XXIII del dit mes de setembre de dit any MCCCXVIII done a-n Luch dez Pou, fuster, per una bigua que d'el comprí qui serví adobar la taulada qui és en la Lotge a la part de la mar [...]*».³⁰ També durant aquest any 1418 es féu una nova llinda de ferro per al portal de la Llotja;³¹ es reparà el rellotge, tot afegint-hi un quadrant nou,³² i es realitzà un encerat per a la finestra situada davant del cancell dels cònsols.³³ De poc després, del mes de juny del 1419, són dues notícies més sobre el pòrtic que ens parlen de tornar a obrar i acabar les portes dels seus dos portals i del material que en calgué.³⁴ Sens

contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415, 18 desembre 1414).

28. AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 23 i 25 juny; 17 juliol; 9 i 25 agost; 7, 18 i 22 setembre; 19 i 29 octubre; 4 novembre i 3, 15 i 24 desembre 1414.

29. «*Sit omnibus notum quod ego, Berengarius Semunta, magister domorum civis Barchinone [...], pro octaginta octo saumatis lapidum somadalum emptis a me, ad rationem duorum solidorum pro qualibet saumata ad opus portici quod fit et construit prope dictam Lotgia*» (AHPB, Guillem DONADEU, *Llibres de contractes dels defenedors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414-1415*, 23 juny 1414).

30. AHCB, Consolat de Mar IV-11, 24 setembre 1418.

31. AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 21r., 19 octubre 1418.

32. AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 21v., 20 octubre 1418. El rellotge es trobava a la façana del Saló que donava al pòrtic de mar. El 1434, Bernat Martorell pintà les taules dels senyals horaris. José María MADURELL MARIMÓN, «El Arte en la Comarca Alta de Urgel», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* (Barcelona: Ayuntamiento), v. IV (1946), p. 59-61 i 75.

33. AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 21v. i 22r., 20 octubre 1418 i 15 novembre 1418. Pel que veurem més endavant, podia tractar-se de la finestra més oriental de la façana que donava al carrer del Consolat.

34. «*Ítem, done a-n Johan Gener, fuster, ab alberà dels honorables cònsols scrit en Barchinona, a III dies de juny de l'any MCCCXVIII, a ell degudes per reobrar e acabar les portes dels dos portals del porxo de la Lotge [...]*» i «*Ítem, done a-n Bernat Major, ferrer, ab alberà dels honorables cònsols scrit en Barchinona, a III de juny del dit any MCCCX-*

dubte, ara queda clar que s'està parlant del pòrtic adossat al gran Saló per la banda de mar i que, amb tota probabilitat, és el pòrtic construït el 1414, que també disposava com hem vist de dos portals.

Del 1421 data una altra sèrie de documents sobre diferents obres a la Llotja: es feren pedrissos al seu entorn i a l'hort i es tancà el pòrtic per la banda de l'hort, on es feren noves finestres amb finestrans i una porta.³⁵ Amb aquest tancament, el pòrtic perdé la seva naturalesa d'edificació oberta i fou anomenat a partir d'aquell moment «*la casa nova de la Llotja*», o «*casa que s'ha fet sota l'escala de l'hort*».³⁶ Les obres foren dirigides pel mestre major Antoni Acijols. L'any següent, el 1422, una altra sèrie de documents relaciona les obres de «*la coberta de la casa nova de la Lotge*» o «*de la botigua nova de la Lotge*».³⁷ Hi intervingueren el fuster Francesc Janer, com a mestre major de l'obra de fusta, i el mestre de cases Marc Safont, com a mestre major de l'obra de pedra. També apareixen treballant en la talla de capitells els imaginaires Pere Folguers, Antoni Tomàs i Antoni Claperós. Tanmateix es relacionen les tasques de provisió de pedra de Montjuïc per a fer els arcs i de taules de fusta i fulls de Solsona per als motlles d'aquests arcs. També trobem l' anotació de la substitució dels permòdols de l'escala.³⁸

Vers el mes de març d'aquest 1423 es donà per acabada l'obra pròpiament dita.³⁹ Continuaren, però, les tasques de decoració d'aquesta estança

VIII, a ell degudes per clavo que és intrada en les portes novement fetes en los portals de la casa o porxo qui és devant la Lotge [...]» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 29v.).

35. «Compte de les obres dels padrissos fets entorn de la Lotge, en l'ort e altres obres de la Lotge»; «Per XVIII quintars de guix, que 'ls havia comprat obs de la obra de cloure lo porxo de l'ort»; «Per les finestres fetes de nou en lo porxo de l'ort»; «Per V jornals de l jove e per III taules [...] e per VI lates [...] qui havia lavorat [...] la dita fusta en les portes de les finestres del porxo de la casa qui és sots la scala de l'ort» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 21r. a 29v., 26 abril a 10 novembre 1421).

36. L'escala comunicava l'hort amb el pis superior del Saló. Amb motiu d'aquestes reformes s'hagué de modificar els seu traçat.

37. AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 30r. a 74r., 30 gener a 17 octubre 1422.

38. «Ítem, pagui e-n March Ça Font, mestre de cases e mestre maior de la obra [de pedra], per III jorns e mig que 'ls havie stat a Muntjuich per redresar pedrets dels archs» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 33v., 7 març 1422). «Ítem, costants VI fullas de Solsona de què feren motlos obs dels pedrets dels archs» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 46r., 23 maig 1422). «Ítem, pagui e-n Granel, moler, per III jorns que havia obrat en traure los permòdols de la scala» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, f. 71v., 10 octubre 1422).

39. «Ítem, més en data los quals per voluntat e ordinació dels honorables cònsols doni e-n Domingo, mistage de la Cort dels dits honrables cònsols, l florí que distribuís en l beu-

contigua al gran Saló, entre les quals cal destacar el daurat de les reixes i la corona del rellotge, així com la pintura i també el daurat dels seus senyals, per part del batedor de fulla d'or Pere Carpy. A més, hi ha notícies sobre una gàrgola de coure per al peu de la nova escala, que s'encarregà de daurar el pintor Ponç Colomer, així com un àngel situat sobre el portal d'aquesta escala. Les finestres d'aquesta nova casa eren tancades amb encerades.⁴⁰ Per últim destaquem la venda a particulars i a l'encant públic de diferents materials que se substituïren en aquell moment: una porta reixada, una escala de pedra i permòdols de l'escala i de la trona del rellotge.⁴¹

Uns anys més tard (vers el 1445) aquesta estança fou destinada a Duana de la Llotja i una dècada més tard, durant els anys 1456-1459, es construï el seu pis superior.⁴² Del 1461 data un interessant document relatiu a la construcció per part de Marc Safont de vuit finestres a l'estança aixecada sobre la Duana.⁴³ La bellesa i sumptuositat d'aquestes finestres és reco-

ra de matí per los hobrants de la dita Lotja per dret a ells degut per la clauenda del darrer arch de la botigua nova» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, 1422-1423, f. 37r.-v., març 1423).

40. AHCB, Consolat de Mar IV-11, 1422-1423, f. 1v. a 43v.

41. «Ítem, més, met en rebuda los quals aquí de VIII permòdols qui foren de la trona del relotja, los quals compre a madone Johane, muller de l'honorable en Romeu Lull, quondam, ha XXVI de febrer any MCCCCXXIII, per mà d'en Johan de Muntrós» (AHCB, Consolat de Mar IV-11, 1422-1423, f. 2 r.).

42. BC, *Llibre*, núm. 195, Luis RUFET, *Repertori*, f. 80r., 7 octubre 1456 a 7 abril 1459. F. CARRERAS CANDI, *Geografia General de Catalunya. Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1980, v. IV, p. 704, fa referència a un ban dels consellers, de 16 de novembre de 1445, pel qual els deutors insolvents eren posats en lo «quadro» o «pitafi» de la Llotja, tot manant que «dits abatuts, sien pintats en un gran pitafi, als peus dels quals, en lo dit pitafi, sien escrits, lo nom [...] e sien posats alt en les parets, dins la lòtia, sobre lo portal qui entre en la duana [...]» (*Ban de l'arxiu municipal de Barcelona, 1445-1458*, f. 12). També Rufet parla de les obres efectuades al terrat de la Duana durant el mateix any de 1445 (BC, *Llibre*, núm. 195, Luis RUFET, *Repertori*, f. 127v., 8 juny 1445).

43. «Los Cònsols de la mar de la Ciutat de Barchinona a l'honorable en Bernat Corcó, altre dels defenedors de la mercaderia e clavari del dret del periatge, dats e liurats a-n Johan Çafont, mestre de cases, com hereu universal d'en March Çafont, quondam, mestre de cases, pare seu, setanta lliures barchinonenses al dit Johan Çafont en lo dit nom, restants tan solament a pagar a compliment de maior quantitat la qual al dit March Çafont se devia pagar per rahó e per preu de VIII finestres, les quals lo dit March Çafont féu e obrà a obs de la obra feta sobre la Duana de la Lotja de la dita Ciutat segons serie e tenor de certs capítols per e entre los honorables lavors Cònsols predecessors nostres, de una part, e lo dit March Çafont, de la part altra, fets e fermats e cobrats lo present ab la àpocha scrit en Barchinona, a XXX de dehembre de l'any de la nativitat de nostre senyor MCCCCCLX dos»

neguda uns anys més tard, el 1477, en els documents que evocuen l'arribada del duc de Calàbria a la ciutat i la recepció que se li féu des de les finestres de la Duana.⁴⁴

Les darreres notícies del segle XV sobre aquesta estança són de l'any 1478 i parlen del tancament del portal de la Duana que donava a l'hort i de la reparació d'una de les finestres del pis superior a càrrec del mestre de cases Joan Safont, de Joan Mates i del mestre Diego.⁴⁵

Un altre dels aspectes de la primitiva Llotja que podem ampliar documentalment és el que es refereix a l'aspecte original de l'alçat dels murs del gran Saló, substituïts totalment amb la remodelació neoclàssica del segle XVIII. En l'estat actual de les recerques i amb l'ajuda de la documentació que ens parla de la sèrie de vidrieres que es col·locaren a les finestres de la sala, podem acceptar que els costats llargs del gran Saló disposaven de tres finestres coronelles a la part baixa i de tres rosasses a la part alta. Els documents no ens aporten documentació precisa de les grans finestres laterals, però coneixem les restes de dues d'aquestes finestres de la banda del pòrtic que sortosament han sobreviscut a les diferents reformes i s'han conservat encastades al mur. També s'hi conserva encara una de les finestres circulars, la primera a l'oest de la mateixa paret sud. Els costats

(Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès [BAB], Consolat de Mar M-29, *Claveria o rebudes*, 1460-62, 30 desembre 1461).

44. «Com a tot lo dit e present Consell era manifest com de jorn en jorn se esperave en la present ciutat lo il·lustrísimo duch de Calàbria, primogènit del sereníssimo rey de Nàpols, lo qual venia per mar ab gran exèrcit de galeres e molt honradament per menar-le'n la il·lustríssima senyora dona Johana, filla de la magestat de nostre rey i senyor e transferir-la en Nàpols per causa del matrimoni [...], el nostre rey e senyor ha deslberat fer solepna e reyal festa e recepció, e entre les altres coses ha deslberat, atesa la bellesa e magnificència de la Casa de la Lotge, que devant aquella fora pertinent cosa lo dit duch desembarcàs e axí era ja stat principiati lo port, e que en la dita Casa de la Lotge, ço és en la sala de la Casa de la Duana, sobre la mar, hon són tan excel·lents e singulars finestres, la dita senyora reyna sigués preparada, e allí rebés lo dit duch, lo qual, aprés que ab la magestat del senyor rei e ab la dita senyora reyna, fos muntat en la dita sala e stants tots en una de les finestres dites, passassen davant les dites magestats tots los oficis de la dita ciutat ab lurs patrons, standarts e entremesos o facises, per solemnitzar e festivar la dita venguda e recepció» (BAB, Consolat de Mar M-30, *Registre de deliberacions*, 1477-1486, f. 14, 2 juny 1477).

45. BC, *Llibre*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge*, 1493-1496, 28 maig 1496. «Portal de la Duana de la Lonja qui exie a l'hort fos tancat a pedra y a cals» (BC, *Llibre*, núm 195, Luis RUFET, *Repertori*, f. 137v., 27 agost 1478).

menors disposaven d'una gran porta central de perfil ogival amb claraboia, que gairebé arribava a la teulada, i de dues finestres també apuntades que la flanquejaven.

Però els documents i les dades que detallem tot seguit són interessants no només per allò que ens aporten sobre l'alçat dels murs de la gran Sala de Contractacions, sinó també per allò que ens diuen sobre la vidrieria civil i, sobretot, per la informació que ens donen sobre la temàtica utilitzada.⁴⁶

En el tombant de segle, els cònsols de la Mar decidiren realitzar tres rosasses per al gran Saló de la Llotja de Mar (26-XI-1494) que foren encarregades al mestre de vidrieres Gil Fontanet (30-X-1494).⁴⁷ Els pagaments pels materials i mans de la realització i la col·locació de les vidrieres es produïren entre el mes de gener i el d'abril del 1495.⁴⁸

L'any següent es discutí sobre la conveniència de fer una vidriera per a la finestra que donava llum a la Taula del dret del pariatge i se'n decidí la

46. Les transcripcions completes seran publicades al volum 5 del *Corpus Vitrearum Medii Aevi* de Catalunya. En relació amb la temàtica, podeu veure Carme DOMÍNGUEZ RODÉS, «La vidriera als edificis civils de Catalunya, s. XIV-XVI», a *Actes de les I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre (Barcelona-Sitges, juny-juliol 2000)*, Barcelona: Centre del Vidre, 2001 (en premsa).

47. La deliberació correspon a AHCB, Consolat de Mar I-3, *Registre de deliberacions, 1490-1496*, f. 162r. i 163r., i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 195, Lluís RUFET, *Repertori, 1601-1639*, citat per Ernest MOLINÉ I BRASÉS, *Les costums marítimes de Barcelona universalment conegudes per Llibre del Consolat de Mar*, Barcelona: Estampa d'Henrich y C^a, 1914, p. 333. El document del pagament apareix datat el 30 d'octubre de 1494, malgrat que es troba a continuació del primer dels documents datat el 26 de novembre de 1494. El més probable és que hauria de dir «novembre» per «octubre», però també hi ha la possibilitat que s'hagués redactat el contracte prèviament a la deliberació del Consell. A l'albarà de 3 de febrer de 1495 es refereixen en aquest contracte datant-lo el 20-X-1494 (AHCB, Consolat de Mar I-3, *Registre de deliberacions, 1490-1496*, f. 163r.-v.).

48. El fil de llautó, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 2 gener 1495; els pagaments a Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 3 febrer 1495, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 31 març 1495; materials diversos i feines de posar a lloc la primera (BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 4 febrer 1495); material metàl·lic per a les següents (BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 17 març 1495); materials i feines per posar a lloc les altres (BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 31 març 1495, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 6 abril 1495).

confecció (22-IV-1496). Immediatament es procedí a la preparació del buit (1-VI-1496) i a la redacció dels capítols que s'establiren de nou amb Gil Fontanet (14-VI-1496) i aquest mestre es posà a la feina.⁴⁹

Un any després (23-I-1497) s'iniciaven noves obres en vidre. En aquest cas havien de posar-se sobre el portal que donava entrada a l'hort de la Llotja i a la finestra que era al costat d'aquest portal. La deliberació sobre la realització es produí el mes de gener i d'un mes després és una anotació sobre el pagament realitzat a Gil Fontanet.⁵⁰

Les vidrieres del portal de llevant de la Llotja, que donaven a la plaça de la Casa del General, foren realitzades entre els anys 1498 i 1500. En la deliberació (5-XI-1498) es descriu la situació de les tres vidrieres fetes fins al moment per a la façana de ponent de la gran Sala. El mateix dia s'anotà la realització d'una vidriera en una finestra que donava a llevant. Efectivament, Gil Fontanet rebé, el mes de març del 1499, 30 lliures per a la confecció d'una vidriera sobre el portal de llevant de la Llotja, davant la plaça de la Casa del General. El mestre de cases preparava, el mes següent, la finestra i, un mes després, el ferrer cobrava per material per a la vidriera. El segon pagament al mestre de vidrieres es produïa el mes de març del 1500. El mes d'abril s'aixecaven les bastides per a la seva col·locació i es pagava al notari Bartomeu Sumes la meitat del salari acordat per a la firma dels capítols corresponents a l'esmentada vidriera. Dos mesos després, s'ado-

49. Les deliberacions es troben a AHCB, Consolat de Mar I-4, *Registre de deliberacions, 1496-1501*, f. 5r. i 6v., i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 195, LUIS RUFET, *Repertori, 1601-1639*, f. 161r., el darrer esmentat per MOLINÉ (vegeu n. 51), p. 333. La preparació del buit, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 1 juny 1496. El pagament al notari Bartomeu Sunnes pels capítols, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 14 juny 1496; el pagament de part del preu de la vidriera a Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 14 juny 1496; el pagament al vidrier per vidre, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 1 juliol 1496, i al ferrer pel ferro que cal per aquesta vidriera, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 149, *Albarans del dret del pariatge, 1493-1496*, 27 juliol 1496.

50. La deliberació sobre la conveniència de realitzar aquesta obra, esmentada al *Repertori* del notari Rufet (BC, *Llibre de la Junta de Comerç*, núm. 195, f. 161r.), on només es fa referència a la vidriera ja feta a la finestra que dona llum a la Taula del dret del pariatge, surt més completa a AHCB, Consolat de Mar I-4, *Registre de deliberacions, 1496-1501*, f. 34r.-v., 23 gener de 1497; el pagament, per adobs, a Gil Fontanet, és del 3 de febrer de 1503 (BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes, 1502-1506*, 3 febrer 1503).

bava la bastida. El mes de juliol, el notari Bartomeu Sumes cobrava la meitat restant pel contracte; Gil Fontanet rebia, l'agost, les 60 lliures restants de les 120 corresponents a la realització de la vidriera sobre el portal de llevant i encara pel setembre es veien diversos pagaments per la retirada de les bastides.⁵¹

Les grans vidrieres de les parets laterals s'iniciaren ja l'any 1500. Aquestes foren obra del mateix taller Fontanet i els projectes, si no de totes, sí d'una part d'elles, els confeccionà el pintor cordovès Bartolomé Bermejo, que ja havia col·laborat anteriorment amb Gil Fontanet. De la col·laboració entre aquests dos mestres tan sols s'ha conservat una obra: la realitzada l'any 1495 per a la capella del Baptisteri de la Catedral de Barcelona, que ens mostra parcialment, ja que ha patit moltes intervencions posteriors, els resultats d'una col·laboració que portà un pas endavant la nostra vitralleria.⁵² Però és a partir de la documentació de Llotja que podem constatar que la relació entre Gil Fontanet i Bartolomé Cárdenas («Bermejo») no fou un contacte puntual, sinó una col·laboració que es continuà en aquest edifici i en unes obres d'una magnitud molt superior a la realitzada per a la Seu de Barcelona.

51. La deliberació, a AHCB, Consolat de Mar I-4, *Registre de deliberacions, 1496-1501*, f. 90r.-v. i 91r., i l'anotació sobre la vidriera de llevant, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 195, Luis RUFET, *Repertori, 1601-1639*, f. 161r.; el pagament al ferrer Roca, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 15 maig 1499; l'àpoca i l'albarà de Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 14 març 1499; el pagament al mestre de cases, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 16 abril 1499; la retirada de les bastides, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 21 agost 1500; l'àpoca i l'albarà pel segon pagament a Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 17 març 1500; els pagaments per l'obra de la bastida per a la vidriera del portal de la Llotja, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 22 abril 1500; el pagament al notari, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 29 abril 1500; el pagament al metre de cases Joan Safont per l'adob de la bastida, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 20 juny 1500; el pagament al notari, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 9 juliol 1500; el pagament a Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 21 agost 1500; la retirada de les bastides, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 13-IX-1500, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 22 setembre 1500.

52. Vegeu Sílvia CAÑELLAS, «Els Fontanet: tradició i canvis en la vitralleria del darrer gòtic», *Lambard. Estudis d'art medieval* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans), v. IX-1996 (1997), p. 133-157 i 145-146.

El dia 20 d'abril de 1500, una primera anotació ens parla de la vidriera del primer revolt de la Llotja; un mes després (17-V), una àpoca ens documenta la bestreta feta al pintor Bartolomé Bermejo per la feina que féu per a les vidrieres de la Llotja i, encara un mes després, fou Gil Fontanet qui cobrà la primera paga. Les bastides no s'aixecaren fins al mes de març següent i dels mesos d'abril i maig hi ha anotacions de diversos materials, entre les quals destaca la despesa pel plom daurat que Gil utilitzava en la confecció de la vidriera del primer revolt i en la qual s'hi representà, segons l'anotació del segon pagament al mestre de vidrieres (27-IV-1501), la Virtut de la Fe.⁵³

La primera anotació sobre la vidriera del segon revolt és del 20 d'abril de 1500 i la deliberació sobre la conveniència de la seva elaboració es féu dos dies després. Un any més tard, Gil Fontanet rebé (18-V-1501) una lliura i quatre sous que havia de donar al pintor Bartolomé Bermejo per la realització del patró de la vidriera que representaria la Virtut de l'Esperança. Bartomeu Sumes fou, de nou, el notari encarregat de l'elaboració del contracte amb Gil Fontanet. El mestre de vidrieres cobrà un total de 84 lliures entre l'any 1502 i 1503 i, mentrestant, s'abonaren diversos pagaments per material. Les despeses per a la bastida s'iniciaren el gener del 1503 i dins aquest mateix mes es col·locà l'obra a lloc. Tota la feina era enllestida al principi del febrer del 1503.⁵⁴

53. BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 195, Lluís RUFET, *Repertori, 1601-1639*, f. 161r., 20 abril 1500, document esmentat per MOLINÉ (p. 333); Bermejo, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 17 maig 1500; Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 15 juny 1500; les bastides, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 1 març 1501, i altres materials, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 17 abril 1501; BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 4 maig 1501, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 18 setembre 1501, entre els quals hi ha plom daurat (BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 27 abril 1501); el segon pagament a Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 27 abril 1501.

54. La vidriera del segon revolt, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 195, Lluís RUFET, *Repertori, 1601-1639*, f. 161r., document esmentat per MOLINÉ (p. 333); la deliberació, a AHCB, Consolat de Mar I-4, *Registre de deliberacions, 1496-1501*, f. 119v. i 120v., 22 abril 1500; el pagament a Gil Fontanet per Bermejo, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 18 maig 1501; el pagament al notari, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 2 juny 1501; les pagues a Gil Fontanet, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques, 1499-1502*, 27 abril 1502; BC,

De l'any 1503 és també una anotació que parla de l'adob de les finestres existents a la Duana que miren a mar, on es col·locà fil de llautó.⁵⁵

En la següent vidriera elaborada per al gran Saló es representà la Virtut de la Justícia i també fou realitzada pel mestre de vidrieres Gil Fontanet. El 22 d'abril de 1501 es feia la deliberació sobre la necessitat d'encarregar una vidriera per a la gran finestra situada davant del cancell del Consolat, a la Llotja. El notari Bartomeu Sumes fou, novament, l'encarregat del contracte entre els cònsols de la Mar i el mestre de vidrieres Gil Fontanet. En els pagaments al mestre de vidrieres es parla de les feines en vidre i també de la mostra que ell havia fet fer, però aquest cop no es diu a qui l'encarregà, bé que podríem pensar en el mateix pintor Bartolomé Bermejo, que havia dissenyat les anteriors. La feina fou realitzada entre el 1501 i el 1504; en aquest últim any, s'aixecaren les bastides per col·locar a lloc la vidriera.⁵⁶

Llibres de la Junta de Comerç, núm. 150, *Àpoques*, 1499-1502, 29 juliol 1502; BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 2 gener 1503, i BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 7 gener 1503; els altres pagaments, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 175, *Llibre de comptes*, 1502, juliol 1502 a 13 gener 1503; el material i les feines per a la vidriera, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques*, 1499-1502, 2 maig 1502; BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques*, 1499-1502, 16 juny 1502; BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques*, 1499-1502, 15 juliol 1502, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques*, 1499-1502, 27 juliol 1502); es tapà amb estores, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 4 novembre 1502; el material i la col·locació, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 3 gener 1503; la bastida, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 2 gener 1503; la neteja final, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 3 febrer 1503.

55. BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 17 juliol 1503. Un document anterior, datat el 14 de juliol de 1503, parla de l'adob i l'enreixat per part de dos mestres de cases de les finestres de la Casa de la Duana, que és contigua a la de la Llotja.

56. La deliberació, a AHCB, Consolat de Mar I-4, *Registre de deliberacions*, 1496-1501, f. 131r, 132v, i 133r; el pagament al notari, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 150, *Àpoques*, 1499-1502, 29 juliol 1502; els pagaments a Gil Fontanet, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 22 desembre 1503; BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 30 abril 1504, i BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 13 juny 1504; les altres feines, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 30 abril 1504, i BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 18 juny 1504; les bastides, a BAB, Consolat de Mar M-43, *Claveria o rebudes*, 1502-1506, 21 agost 1504.

La vidriera de Santa Eulàlia, patrona de la ciutat, que es situà a la part de tramuntana de la gran Sala de Contractacions, fou realitzada entre abril i maig del 1509 per Gil Fontanet.⁵⁷

La següent vidriera a col·locar-se a la Sala de Contractacions fou possiblement dedicada a la Virtut de la Fortalesa.⁵⁸ La decisió de la seva realització es prengué el març del 1515 i l'any següent es feren diverses despeses per material.⁵⁹

Les dades fins aquí exposades sobre els complements ornamentals i figuratius de les vidrieres ens poden donar una idea de l'aspecte decoratiu que degué oferir la gran sala de contractacions de la Llotja de mercaders de Barcelona. A la riquesa cromàtica d'unes obres avui desaparegudes, caldria afegir la importància de la temàtica representada, que faria referència a aquelles virtuts adients als bons mercaders i als bons ciutadans i que haurien de presidir tots els negocis que es fessin a la sala. Aquest magnífic conjunt d'obres s'ha de sumar al considerable volum de les que temin documentades com a realitzades pel taller dels Fontanet i ens recorden també la relació d'aquests mestres de vidrieres amb el món artístic del moment en general i amb el pictòric en concret.

Per acabar, podem encara esmentar unes poques referències més tardanes: de l'any 1524 (30-XII), tenim una anotació del pagament per una bastida que es féu per tal que Gil Fontanet reparés una vidriera del portal de la Llotja; dos anys després (27-II-1526), apareix una referència a la vidriera de sobre la porta principal d'aquest edifici i, l'any 1545 (20-XI), Jaume Fontanet adobà una vidriera rodona, la vidriera situada sobre el portal de

57. El contracte, esmentat i transcrit per Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, v. 2, Barcelona: Ed. Curial, 1973 (Documents de Cultura Catalana), p. 403-404 i n. 9, qui el localitza a AHCB, *Fons notarial, Contractes*, 27 abril 1509, no ha estat localitzat. Sí que es conserven, en canvi, els pagaments de la col·locació, a BAB, Consolat de Mar M-44, *Claveria i rebudes*, 1506-1510.

58. Cal suposar-ho així per l'anotació del pagament a l'oller Pere Mates per l'obra de mig relleu que es diu que fa al peu de la vidriera on hi ha representada la Virtut de la Fortalesa (BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 168, *Cèdules dels pagaments*, 1516-1527, 17 desembre 1516).

59. La decisió, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 159, Lluís RUFET, *Repertori, 1601-1639*, f. 161r., 14 juny 1515, document esmentat per MOLINÉ (p. 333); el material, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 168, *Cèdules dels pagaments*, 1516-1527, 14 juny 1516, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 168, *Cèdules dels pagaments*, 1516-1527, 19 novembre 1516.

l'hort, i un filat d'una finestra de la façana de Llotja que mirava a l'edifici del General.⁶⁰

Voldríem concloure, finalment, amb l'esperança que, davant la manca d'un estudi exhaustiu sobre el conjunt de l'edifici, amb aquestes dades i les reflexions fins aquí fetes, puguem ajudar a millorar la comprensió d'alguns dels aspectes del procés constructiu de la Casa Llotja de Mar de Barcelona i col·laborar a resituar-la en el lloc destacat que mereix dins el conjunt de les llotges mediterrànies medievals.

60. BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 159, *Àpoques i albarans, 1523-1525*, 30 desembre 1524; l'època del fuster Jaume Espelta, a BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 160, *Àpoques i albarans, 1525-1527*, 27-II-1526, i BC, *Llibres de la Junta de Comerç*, núm. 153, *Àpoques i albarans, 1543-1546*, 20 novembre 1545.

